

HZ. PEYGAMBER'İN EĞİTİMİNDE BİR İLKE OLARAK HOŞGÖRÜ

Hüseyin YILMAZ*

Anahtar kelimeler: Hoşgörü, Hz. Peygamber, eğitim, din, sevgi.

Özet

Hoşgörü, çağımızın giderek yükselen değerlerinden biridir. Hoşgörü anlayışını toplumda yaygınlaştırmak için, onu eğitimde temel bir ilke olarak benimsemek ve yeni yetişen nesli bu ilke doğrultusunda eğitmek gerekir. Hz. Peygamber'in, üstlendiği misyon gereği, yaşadığı dönemde gerçekleştirdiği faaliyetler ve söylediği sözler, O'nun eğitim anlayışına ışık tutacak önemli mesajlar içermektedir. İşte bu çalışma, bir eğitimci olarak Hz. Peygamber'in söz ve davranışlarıyla sergilediği hoşgörü mesajlarını güncelleştirmeyi amaçlamaktadır.

Tolerance as a Principle in the Prophet's Education Activity

Abstract

Key words: *Tolerance, The Prophet Mohammed, Education, Religion, Love.*

The notion of tolerance is one of the values which is gradually gaining more important place in the world agenda. In order to make tolerance common in a society it is important to regard it as a principle in education and to train new generations in accordance with this principle.

The acts the Prophet Muhammad (pbuh) performed in his time as his mission prompted and his sayings carry important messages, which should be taken into account in today's education. This study aims to show messages of tolerance which emerge in the sayings and acts of the Prophet as an educator.

A. GİRİŞ

Çağımızın önemli değerlerinden biri olan hoşgörünün gerekliliği ailede, okulda, sokakta, iş yerinde, kısacası sosyal hayatın her kesitinde hissedilmektedir. Bir arada yaşadığımız kişilerle uyumlu ve sağlıklı iletişim kurabilmenin zeminini oluşturan hoşgörü, güven ve saygının egemen olduğu iyimser bir hayat sürdürebilmenin en temel unsurudur. Birlikte yaşamının getirdiği sorunların üstesinden gelebilmek için hoşgörüye ihtiyaç vardır.

Toplumda bir hoşgörü kültürü oluşturmak, öncelikle hoşgörünün eğitimde bir ilke olarak benimsenmesine ve yeni yetişen bireylerin bu ilke doğrultusunda eğitilmelerine

---

* Yrd. Doç. Dr., C. Ü. İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

bağlıdır. Konuya bu açıdan bakıldığında, inanç ve düşünce farklılığının ayrımcılık nedeni olarak görüldüğü, birlikte yaşama şartlarının sağlıklı bir zemine dayandırılmaması yüzünden şiddet ve çatışma eğilimlerinin devam ettiği bir süreçte barış dini olan İslâm'ın hoşgörü anlayışını eğitim faaliyetlerine yansıtan Hz. Peygamber'in örnekliliğini günümüz insanlarına tanıtmak büyük önem taşımaktadır. Çünkü İslâm'ın temel prensiplerinden biri olan hoşgörünün en güzel örneklerini Hz. Peygamber'in eğitim faaliyetlerinde görmek mümkündür.

Hız. Peygamber'in eğitimciliğini geniş bir çerçevede ele almak gerekir. Çünkü O'nun eğitim-öğretim faaliyetleri, günümüzdeki gibi belli yaş ve bilgi düzeyine sahip kişilere, özel bir okul ya da sınıf ortamında yazılı literatürden okuyup yorumlayarak ders verme şeklinde olmamış; çocuk, genç yaşlı ayırımı yapılmaksızın pek çok insanın bireysel ve sosyal hayat için gerekli olan temel bilgiler ışığında eğitilmeleri yani yaygın eğitim şeklinde gerçekleşmiştir.

Hoşgörü, bireylerin sosyal ilişkilerini yakından etkileyici bir ilke olması açısından kapsamı oldukça geniş bir kavram olduğu için, Hz. Muhammed'in kendisine bir sorumluluk olarak verilen peygamberlik görevi ile ilgili pek çok alanda bu ilkeyi gözettiği bilinmektedir. Ancak bu çalışmada daha ziyade O'nun her yaş ve düzeydeki insanlara yönelik eğitim uygulamaları ile ilgili hoşgörüsü üzerinde durulmuştur.

Hız. Peygamber'in yaşadığı dönemde üstlendiği eğitimcilik misyonu gereği sergilediği davranışlar ve söylediği sözler, günümüz eğitimcilerinin de dikkate almaları gereken önemli mesajlar içermektedir. Dolayısıyla O'nun sözleri ve davranışları ile insanlığa sunduğu hoşgörü mesajlarının müstakil bir çalışma ile gündemde tutulması ve bu mesajların somut örnekler halinde güncelleştirilmesi günümüz eğitimcilerinin düşünce ve yaklaşımlarına bir zenginlik katacaktır. İşte bu çalışma ile, Kur'an'da insanlığa örnekliliği açıkça belirtilen¹ Hz. Peygamber'in bir eğitimci olarak gerek söz ve gerekse davranışlarıyla sergilediği hoşgörü mesajları günümüz eğitimcilerinin gündemine taşınmış olacaktır.

B. HOŞGÖRÜ

1. Hoşgörünün Tanımı ve Mahiyeti

'Hoş' ve 'görmek' sözcüklerinden oluşan hoşgörü kavramı,² her şeyi anlayışla karşılayarak hoş görme, müsamaha, tolerans,³ insanlar arası ilişkilerde orta yolu takip etme, dengeli olma,⁴ farklı olan bir şeye sabır gösterip katlanma,⁵ benimsenmeyen bir davranış ve düşünceye bile tahammül edebilme anlamlarına girmektedir.

¹ Bkz: Kalem 68/ 4. Ahzab 33/ 21.

² İsmet Zeki Eyüboğlu, *Türk Dilinin Etimolojisi*, 2. Baskı, Sosyal Yay., İstanbul 1995, s. 327.

³ Bkz: Şemseddin Sami, *Kâmûs-u Türkî*, İstanbul 1317, II, 1333; Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, İz Yay., İstanbul 1996, I, 385; Beyza Bilgin, *"İslâm ve Hoşgörü"*, *Diyanet İlimi Dergi*, Cilt: 34, Sayı: 1, Ankara 1998, s. 116; Talat Sakallı, *Hadislerle İslâm'da Hoşgörü ve Kolaylık*, İzmir 1996, s. 78-79; Yusuf Ziya Keskin, *Nebevî Hoşgörü*, Timaş Yay. İstanbul 1997, s. 13.

⁴ Ömer Aslan, *Kur'an ve Hoşgörü*, E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kayseri 2002, s. 21.

⁵ Brigitte Beil, *İyi Çocuk, Zor Çocuk*, Çev: Cuma Yorulmaz, Arkadaş Yay., Ankara 2003, s. 199.

Diğer insanlarla iletişim kurma sırasında ortaya çıkan ve psiko-sosyal boyutlu bir kavram olan hoşgörünün affetme, kusura bakmama, farklılıkları anlayışla karşılama, bireyi daraltıp sıkıştırıcı yaklaşımlardan uzak durarak dengeyi koruma, medenî olma ve düşünceleri karşılıklı anlayış içerisinde tartışabilme gibi anlamları içerdiği söylenebilir.⁶ Yani hoşgörü, karşılaşılan olayların ve düşüncelerin çeşitli yönleriyle ele alınarak kuralların daha esnek ve toleranslı bir biçimde uygulanmasını ifade eder.⁷ Hoşgörüde temel ilke, karşımızdakini istediğimiz gibi olmaya zorlamak değil; ona kendi istediği gibi olma imkânı vermektir.

İnsanlar arası ilişkilerde dengeyi koruyan ve onları birbirlerine yakınlaştıran hoşgörü, duygusal bir tavır olarak bireyin her konuda hemfikir olması, aldırış etmemesi, olaylara kayıtsız kalması veya kendi inançlarından ve öz benliğinden taviz vermesi değil; farklılıkların bilincine varması, değişik düşünce ve kimliklere anlayışla bakabilmesidir.⁸ Bir başka ifadeyle hoşgörü, başkalarından nefret etmeme bilincini kazandıran bir erdemdir,⁹ ahlâkî sistemlerin en temel unsuru ve diğer unsurlara da kaynaklık edebilecek önemli bir ruh disiplini.¹⁰

Hoşgörünün temelinde, doğruluk değerlerini dikkate almadan, toplumda farklı inanç ve düşüncelerin de bulunabileceğini kabul etme duygusu yatmaktadır.¹¹ Ancak bu farklılıklar çekici, ilginç ya da sevimli görüldüğü sürece hoşgörüye ihtiyaç duyulmaz. Hoşgörü, bizim uygun görmediğimiz bir durumla karşılaştığımızda söz konusu olur ve asıl bu yüzden önemlidir. Öyleyse, tek taraflı bir yaklaşım tarzı olmayan hoşgörüde herhangi bir haksızlığa yol açılmaması, bir kişinin sürekli hoşgörü bekleyen, diğerinin ise hoşgörü göstermek zorunda kalan durumuna düşmemesi önemlidir.

Herhangi bir nedenden ya da kişisel yetenek ve özelliklerden kaynaklanan farklı düşünce ve davranışlara hoşgörüyle bakmak, değişik fikirlere değer vermek ve onları toleransla karşılamak toplum bireylerinin birbirleriyle yakınlaşmalarını sağlamaktadır. Bencillik, düşüncelerde taassup ve katılık ise, ayrımcılığa ve toplumsal huzursuzluklara neden olmaktadır.¹² Öyleyse hoşgörü, dinler, kültürler ve gelenekler arasında barış fikrinin gelişmesini sağlayan en temel unsurdur. İnsanların bakış açıları ve kültür dünyaları aynı olmayabilir. Ancak hoşgörü ve saygı kurallarına herkes uymak durumundadır. Çünkü hoşgörünün bulunmadığı yerde taassup; taassubun olduğu yerde de barış ihlalleri kaçınılmazdır.

Bireyin benimsemediği düşünce ve davranışlar karşısındaki tutumu ile, yanlış, zulüm, adâletsizlik ve hakların ihlâli karşısındaki tutumu bir değildir. Dolayısıyla haksızlık, kötülük, çirkinlik ve adâletsizlik karşısında susmak, bilerek yanlışlıklara göz yummak

⁶ Bkz: Aslan, **Kur'an ve Hoşgörü**, s. 22.

⁷ Nevzat Y. Aşikoğlu, "Hoşgörü ve Tolerans Kavramları Üzerine", **MEB Din Öğretimi Dergisi**, Sayı: 39, Ankara 1993, s. 41.

⁸ Bkz: Melih Yürüşen, **Çeşitlilikten Özgürlüğe**, Ankara 1998, s. 260; Keskin, **Nebevî Hoşgörü**, s. 9.

⁹ Necati Öner, **İnsan Hürriyeti**, Ankara 1987, s. 113.

¹⁰ Keskin, **Nebevî Hoşgörü**, s. 13.

¹¹ Necati Öner, **Felsefe Yolunda Düşünceler**, MEB Yay., İstanbul 1995, s. 72.

¹² Aşikoğlu, "Hoşgörü ve Tolerans Kavramları Üzerine", s. 43.

112 Hz. peygamber'in eğitim faaliyetleri

hoşgörü olarak değerlendirilemez.¹³ Bireye ve topluma karşı işlenen öylesine ağır suçlar vardır ki, bunları hoş görmek, suça ve haksızlığa rıza gösterme anlamı taşır. Öyleyse yasa ihlalleri, inançlara saygısızlık ve kişiliklere hakaret de hoşgörü kapsamının dışındadır. Çünkü hoşgörüde esas olan, ötekinin zarar görmemesidir.

Hoşgörünün zıddı olan hoşgürsüzlük, basit bir nezaketsizlikten başlayarak kasıtlı yok etme girişimlerine ve bunun için güç kullanmaya kadar uzanan sonuçlara neden olabilir.¹⁴ Pek çok toplumda bireyler arasında baş gösteren düşünce farklılığı hemen bir ilke ayrılığına dönüşerek, her iki taraf diğer tarafın yanlış olduğunu ve ona katılmanın suçluluğu paylaşmakla aynı anlama geldiğini düşünmektedir. Bu da, anlaşmazlıkların şiddete dönüşmesini ve kuvvete başvurmayı doğurur.¹⁵ Bu durum karşısında alınabilecek en etkili önlem, her milletin, her ırkın, her din ve dinî düşünce mensubunun diğerlerine karşı hoşgörü göstermesini sağlayabilecek bir anlayışı toplum bireylerinde geliştirmektir.

Toplumda geliştirilecek hoşgörü anlayışı, her zaman ve her toplumda genel geçerliliği olan bazı kurallara uyularak geliştirilebilir. Bu kuralları şu şekilde özetlemek mümkündür:

1. Toplum bireyelerine düşüncelerini özgürce açıklayabilme fırsatı tanıma.
2. Temel hak ve özgürlüklere karşılıklı olarak saygı göstermeyi prensip haline getirme.
3. Karşıdaki insanı dikkatli ve önyargısız bir şekilde dinleme, görüşleri paylaşılmasa bile kendini onun yerine koyarak duygu ve düşüncelerini anlamaya çalışma.
4. Kendi görüş ve düşüncelerini önyargısız olarak ortaya koyma.
5. Üzerinde görüş birliği bulunmayan konularla ilgili problemlerin çözümünde tüm önerileri ciddiyetle değerlendirme.
6. Düşünce ve uygulamalarda ortak paydalar aramaya çalışma.

2. Hoşgörü-Din İlişkisi

Din, Allah tarafından peygamberler aracılığı ile gönderilen, insanları akıllarını, irade ve isteklerini kullanarak her konuda hayırlı olan şeylere sevk eden ve böylece onların dünya ve âhiret mutluluğuna ulaşmalarını sağlayan ilâhî esaslar bütünüdür.¹⁶ Bu tanımda vurgulanan önemli noktalardan biri, dinin insan mutluluğunu sağlayan bir unsur olmasıdır. Hoşgörü anlayışının geliştirilmesinde de amaç, insanların mutlu ve huzurlu bir sosyal yaşantı sürdürmelerine yardımcı olmaktır. Bu açıdan bakıldığında din ile hoşgörü arasında paralel bir ilişkinin bulunduğu açıkça görülmektedir.

Hoşgörü, dinde ihtiyaç duyulan önemli bir unsurdur. Batıda *dinsel hoşgörü* kavramının karşılığı olarak *dinî tolerans* ve *dinî çoğulculuk* kavramları kullanılmaktadır. Modern toplumun problemlerine bağlı olarak ortaya çıkıp şekillenen ve yeni kullanılmaya

¹³ Bkz: Bilgin, "İslâm ve Hoşgörü", s. 116.

¹⁴ Bilgin, "İslâm ve Hoşgörü", s. 116.

¹⁵ Bertrand Russell, **Sorgulayan Denemeler**, Terc: Nermin Arık, 7. Baskı, TÜBİTAK Yay., Ankara 1997, s. 117.

¹⁶ Muhammed b. Abdilkerim eş-Şehristanî, **el-Milel ve'n-Nihal**, Beyrut 1975, I, 38-39.

başlayan dinî tolerans ve dinî çoğulculuk kavramları, bireylerin kendi inanç ve uygulamalarının yanı sıra, yeryüzünde farklı düşünen, inanan ve yaşayan başkalarının da bulunduğunu, dolayısıyla onların bu farklılıklarına anlayış gösterilmesi gerektiğini bilmeleri anlamına gelmektedir.¹⁷

Bireyin hem kendi din kardeşlerine, hem de başka din mensuplarına karşı anlayış gösterebilecek bir olgunluğa ulaşması önemlidir. Çünkü modern çağın hızla değişen şartları sonucu toplumda yaşayan herkesin tek bir din ya da dinî düşünce etrafında birleşmeleri imkânsız hale gelmiştir. Hoşgörüsüzlük nedeniyle dinî inanç farklılığının anlayışsızlığa ve hatta çatışmaya yol açtığı bilinmektedir. Bir kişinin ya da grubun kendi din anlayışını tek doğru kabul ederek başkalarına dayatmaya kalkışması, dinsel hoşgörünün önündeki en büyük engeldir. Öyleyse, inanç farklılığını sosyal hayatın bir realitesi olarak değerlendirebilecek *dinsel hoşgörü* anlayışının bireylerde yeterince geliştirilmesi gerekir.

İslâm dini açısından sosyal ilişkilerde hoşgörü temel bir unsurdur. İnsanlar içerisinde hoşgörüsüzlükte bulunup zulmeden,¹⁸ böbürlenerek kendini beğenen,¹⁹ hâinlik yapıp günah işleyen,²⁰ yeryüzünde bozgunculuk çıkartarak²¹ haddi aşan,²² büyüklük taslayan²³ ve gururlanıp şımaran²⁴ öyle kimseler vardır ki, Kur'an-ı Kerim'de, bu insanların hoşgörü sınırlarını aşan davranışlarının yanlışlığı açıkça eleştirilmektedir. Görüldüğü gibi İslâm, bir insanla ilgili değerlendirmede onun şahsına, çevresine ve toplumuna karşı sergilediği davranış biçimini esas almaktadır.

İslâm, karşıdaki kişi ya da grubun inanç yapısına bakmadan, sosyal ilişkilerde hoşgörülü olmayı ilke edinmiştir. Kur'an'da yer alan; *"Dinde zorlama yoktur. Doğruluk ile eğrilik kesin olarak birbirinden ayrılmıştır",*²⁵ *"Rabbin dileseydi yeryüzünde bulunanların hepsi elbette iman ederdi. Durum böyle iken insanları inanmaya sen mi zorlayacaksın",*²⁶ *"Eğer puta tapanlardan biri sana sığınır, onun emniyetini/güvenliğini sağla. Tâ ki Allah'ın sözünü dinlesin. Sonra onu güven içerisinde olacağı yere ulaştır..."*²⁷ *"Sen öğüt ver. Çünkü sen ancak öğüt vericisin; onlar üzerinde zorlayıcı, bekçi ve gözetleyici değilsin",*²⁸ *"Eğer onlar yüz çevirirlerse, biz seni onların üzerine gözetleyici göndermedik. Sana ancak tebliğ etmek düşer",*²⁹ *"İnanan kullarıma söyle, putperestlerle en güzel şekilde konuşunlar"*³⁰ tarzındaki âyetler, inanç özgürlüğünün yanı sıra, eğitsel bir ilke olan hoşgörünün Kur'anî temellerini oluşturmaktadır.

¹⁷ Ünver Günay, **Din Sosyolojisi**, İnsan Yay., İstanbul 1998, s. 428.

¹⁸ Al-i İmran 3/ 57, 140; Şûrâ 42/ 40.

¹⁹ Nisâ 4/ 36; Lokman 31/ 18; Hadid 57/ 23.

²⁰ Nisâ 4/ 107; Hacc 22/ 38.

²¹ Mâide 5/ 64; Kasas 28/77.

²² Mâide 5/ 87.

²³ Nahl 16/ 23.

²⁴ Kasas 28/ 76.

²⁵ Bakara 2/ 256.

²⁶ Yunus 10/ 99.

²⁷ Tevbe 9/ 6.

²⁸ Gâşiyeh 88/ 21-22.

²⁹ Şûrâ 42/ 48.